

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลเกษตรวิสัย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิจัยตามลำดับ ดังนี้

1. วัตถุประสงค์การวิจัย
2. สมมติฐานการวิจัย
3. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
5. การวิเคราะห์ข้อมูล
6. สรุปผลการวิจัย
7. อภิปรายผล
8. ข้อเสนอแนะ

1. วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลเกษตรวิสัย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลเกษตรวิสัย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
3. เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะแนวทางในการแก้ปัญหาการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน

2. สมมติฐานการวิจัย

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลเกษตรวิสัย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด คือ 1) ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ

การศึกษา และอาชีพ 2) ปัจจัยภายใน ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจทางการเมือง การรับรู้ข้อมูล ข่าวสารการเมือง ทักษะคิดทางการเมือง และความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งทางการเมือง
3) ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การดำเนินงานของภาครัฐ และผลตอบแทนจากกลุ่มการเมือง

3. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของ ประชาชนในเขตเทศบาลตำบลเกษตรวิสัย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยได้กำหนด ขอบเขตการศึกษาวิจัย ดังนี้

1. พื้นที่ในการศึกษาวิจัย ได้แก่ พื้นที่เขตเทศบาลตำบลเกษตรวิสัย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
2. ประชากร คือ ประชาชนที่มีสิทธิ์เลือกตั้งอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป ในเขตเทศบาล ตำบลเกษตรวิสัย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด จำนวน 8,703 คน
3. กลุ่มตัวอย่าง คือ ประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลตำบลเกษตรวิสัย อำเภอ เกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด การวิจัยครั้งนี้กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง (Sample size) โดยใช้ สูตรของทาโร ยามาเน่ (Taro Yamane) ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 (บุญชม ศรีสะอาด, 2545: 35) แล้วใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบชั้นภูมิตามสัดส่วน (Proportional Stratified Random Sampling) จำนวน 400 คน และใช้วิธีการเลือกสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) โดยการจับสลาก

4. ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบไปด้วย

4.1 ตัวแปรอิสระ (Independent variables) จากการศึกษาปัจจัยตาม แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จึงพบว่าตัวแปรที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของ ประชาชน มีดังต่อไปนี้

- 4.1.1 ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา และอาชีพ
- 4.1.2 ปัจจัยภายใน ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจทางการเมือง การรับรู้ข้อมูล ข่าวสารการเมือง ทักษะคิดทางการเมือง ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งทางการเมือง
- 4.1.3 ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การดำเนินงานของภาครัฐ ผลตอบแทนจาก กลุ่มการเมือง

4.2 ตัวแปรตาม (Dependent variable) คือ การมีส่วนร่วมทางการเมืองของ ประชาชนในเขตเทศบาลตำบลเกษตรวิสัย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด จำนวน 5 ด้าน

ได้แก่ ด้านการใช้สิทธิเลือกตั้ง ด้านการเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมือง ด้านการชุมนุมเคลื่อนไหวทางการเมือง ด้านการจัดตั้งและการเป็นสมาชิกพรรคการเมือง การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2550

4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เป็นแบบสอบถาม ซึ่งแบ่งเป็น 4 ตอน ดังนี้

ช่วงที่ 1 ศึกษาการมีส่วนร่วมทางการเมืองและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมือง

ตอนที่ 1 แบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม มีข้อความเกี่ยวกับตำแหน่งพนักงาน ลักษณะคำถามเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Check list)

ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลเกษตรวิสัย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นแบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่าเป็น 5 ครั้ง บ่อยครั้ง บางครั้ง นานๆ ครั้ง ไม่เคย ประกอบด้วย 5 ด้าน คือ 1. ด้านการใช้สิทธิเลือกตั้ง 2. ด้านการเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมือง 3. ด้านการชุมนุมเคลื่อนไหวทางการเมือง 4. ด้านการจัดตั้งและด้านการเป็นสมาชิกพรรคการเมือง 5. การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2550

ตอนที่ 3 แบบสอบถามปัจจัยด้านต่างๆ ที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง

ช่วงที่ 2 ศึกษาปัญหา อุปสรรคและแนวทางแก้ไขปัญหาการมีส่วนร่วมทางการเมือง

เป็นการนำข้อมูลคืนสู่ชุมชน พร้อมศึกษาปัญหา อุปสรรค และแนวทางแก้ไขปัญหาการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน โดยศึกษาเชิงคุณภาพด้วยการจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group) และการสัมภาษณ์บุคคล โดยใช้ชุดคำถาม จำนวน 9 ข้อ

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จ สถิติที่ใช้ในการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือได้แก่ หาอำนาจจำแนกรายข้อโดยใช้ Corrected-Item Total corrected หาความเชื่อมั่นของแบบสอบถามทั้งฉบับโดยใช้สัมประสิทธิ์แอลฟาของ Cronbach สถิติพื้นฐานได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) สถิติทดสอบ ได้แก่

การวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณ (Multiple Regression Analysis) เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ของตัวแปรอิสระตั้งแต่สองตัวขึ้นไป ที่มีผลต่อตัวแปรตาม โดยการคัดเลือกตัวแปรอิสระเข้าสมการทีละตัว (Stepwise method)

6. สรุปผลการวิจัย

การวิจัย เรื่อง ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ในเขตเทศบาลตำบลเกษตรวิสัย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยจะได้นำเสนอผลการวิจัย ดังนี้

6.1 ประชาชนเป็นเพศหญิงจำนวน 235 คน คิดเป็นร้อยละ 58.75 เป็นเพศชายจำนวน 165 คน คิดเป็นร้อยละ 41.25 มีอายุมากกว่า 50 ปี เป็นจำนวน 131 คน คิดเป็นร้อยละ 32.75 จบการศึกษาระดับประถมศึกษาจำนวน 187 คน คิดเป็นร้อยละ 46.75 และประกอบอาชีพรับจ้าง/ลูกจ้าง เป็นจำนวน 177 คน คิดเป็นร้อยละ 44.25

6.2 ประชาชนมีส่วนร่วมการเมืองโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 2.59$, S.D. = 0.51)

6.3 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลเกษตรวิสัย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า ตัวแปรอิสระทั้ง 10 ตัวที่นำมาศึกษาทั้งหมดมีความสัมพันธ์กับตัวแปรตาม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณเท่ากับ 0.53 โดยสามารถอธิบายการผันแปรได้ร้อยละ 28.4 ($R^2 = .284$) และตัวแปรอิสระที่มีผลต่อการผันแปรกับตัวแปรตามอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .50 มีจำนวน 4 ตัว เรียงลำดับตัวแปรที่มีผลการผันแปรกับตัวแปรตามในแบบคะแนนมาตรฐานมากที่สุดไปหาน้อยที่สุด ดังนี้ ปัจจัยการรับรู้ข้อมูลข่าวสารทางการเมือง การศึกษา อายุ และการดำเนินงานของภาครัฐ

6.4 ปัญหา อุปสรรค และแนวทางในการแก้ปัญหาการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลเกษตรวิสัย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด มีดังนี้

6.4.1 ปัญหาการไปใช้สิทธิเลือกตั้ง คือ การซื้อสิทธิขายเสียงในการเลือกตั้งระดับหมู่บ้าน ชุมชน ท้องถิ่น และระดับชาติ รวมทั้งประชาชนเข้าไปฟังปราศรัยของผู้สมัครเลือกตั้งในระดับน้อยมาก และยังพบว่า หลังการเลือกตั้งเกิดการแตกแยกทางความคิดในชุมชน เกิดการแบ่งพรรคแบ่งพวก

6.4.2 ปัญหาด้านการเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมือง คือ ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นระดับน้อย เกิดจากการขาดเวทีการแสดงความคิดเห็น รวมถึงรัฐให้การส่งเสริมความรู้ความเข้าใจการมีส่วนร่วมอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมตามระบอบประชาธิปไตย หรือจัดตั้งกลุ่มองค์กรการเมืองภาคประชาชน อีกทั้งการมีส่วนร่วมของประชาชนน้อย เกิดจากศักยภาพผู้นำ บริหารงานไม่ตรงกับความต้องการของท้องถิ่น ดังนั้นจึงเป็นอุปสรรคต่อการจัดกิจกรรมทางการเมือง

6.4.3 ปัญหาการร่วมชุมนุมเคลื่อนไหวทางการเมือง คือ การเข้าร่วมชุมนุมทางการเมืองที่ผ่านมาในเขตเทศบาลตำบลเกษตรวิสัยมีน้อย มองว่าการชุมนุมเป็นเรื่องที่รุนแรงและผิดกฎหมาย เป็นเรื่องของการก้าวเข้าไปขัดผลประโยชน์ของผู้ที่มีอำนาจ ดังนั้นจึงไม่ควรร่วมชุมนุมทางการเมืองรวมทั้งปัญหาด้านผู้นำและคณะผู้บริหาร ระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ที่จะขับเคลื่อนการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตยในท้องถิ่น

6.4.4 ปัญหาการจัดตั้งและเป็นสมาชิกพรรคการเมือง คือ การจัดตั้งพรรคการเมือง ต้องมีกลุ่มทางการเมืองและพรรคการเมืองระดับใหญ่สนับสนุนเงินทุน ประชาชนเห็นว่าการเป็นสมาชิกพรรคการเมืองเป็นการสร้างความขัดแย้งทางสังคม เมื่อเป็นสมาชิกพรรคนั้นก็จะกลายเป็นศัตรูกับพรรคอื่นๆ ประชาชนเห็นว่าการจัดตั้งพรรคและการเป็นสมาชิกพรรคเป็นเรื่องผลประโยชน์จนเกินไป ไม่ได้เป็นการเข้ามาเพื่อประโยชน์ของส่วนร่วมของประเทศ

6.4.5 ปัญหาการมีส่วนร่วมทางการเมืองตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 คือ ความรู้ความเข้าใจในสิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญยังมีน้อย ส่งผลต่อการแสดงความคิดเห็น รวมทั้งทักษะในการเข้าร่วมกระบวนการการมีส่วนร่วมทางการเมืองยังมีน้อย ได้แก่ ทักษะในการเข้าชื่อร่างพระราชบัญญัติ หรือวิธีการนำไปสู่การปฏิบัติในการติดตามตรวจสอบอำนาจรัฐ และการถอดถอนตามรัฐธรรมนูญ

6.5 ข้อเสนอแนะแนวทางในการแก้ปัญหาการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลเกษตรวิสัย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด มีดังนี้

6.5.1 ด้านการไปใช้สิทธิเลือกตั้ง ได้แก่ สร้างจิตสำนึกความเป็นประชาธิปไตยที่ดี ไม่มีค่านิยมการซื้อสิทธิขายเสียง ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนเลือกคนที่มีความสามารถในการทำงาน

6.5.2 ด้านการเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมือง ได้แก่ ให้มีการรวมกลุ่มในชุมชน แสดงความคิดเห็นในการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับน้ำ และการเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองถือเป็นการแสดงออกทางการเมืองที่สำคัญ รัฐควร ส่งเสริมและสนับสนุนในกิจกรรมดังกล่าวให้เป็นรูปธรรม

6.5.3 ด้านการชุมนุมทางการเมือง ได้แก่ ภาครัฐและองค์กรชุมชนควร ส่งเสริมเวทีการแสดงออกทางการเมือง เสริมสร้างให้เกิดการใช้เหตุใช้ผล ลดความรุนแรง ผู้นำและผู้บริหารควรให้ประชาชนได้เข้าพบและชี้แจงถึงปัญหาหรือได้พูดคุยกับตัวแทนประชาชน อย่างต่อเนื่องหรือบ่อยๆครั้ง

6.5.4 ด้านการจัดตั้งและเป็นสมาชิกพรรคการเมือง ได้แก่ ให้ความรู้และการประชาสัมพันธ์แก่ประชาชนอย่างทั่วถึง ในการจัดตั้งและการเป็นองค์กรอิสระที่เข้มแข็ง ในการตรวจสอบการดำเนินงานของกลุ่มการเมือง สมาชิกพรรคการเมือง

6.5.5 การมีส่วนร่วมทางการเมืองตามรัฐธรรมนูญ 2550 ได้แก่ ภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการจัดทำสื่อและผู้ที่มีความรู้ทางการเมืองอย่างแท้จริง ผู้ที่เกี่ยวข้องพัฒนาความรู้ความสามารถในการบทบาทหน้าที่ของประชาธิปไตย โดยไม่เน้นแต่เพียงกลุ่มผู้นำ สามารถเป็นประชาชนทั่วไปก็ได้

7. อภิปรายผล

จากผลของการวิจัยเกี่ยวกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลเกษตรวิสัย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ที่ได้จากเครื่องมือการวิจัยเป็นแบบสอบถาม การจัดสนทนากลุ่ม และการสัมภาษณ์บุคคล มีประเด็นที่นำมาอภิปราย เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ศึกษาการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลเกษตรวิสัย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนมีส่วนร่วมการเมืองโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 2.59, S.D. = 0.51$) เนื่องจากการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน เป็นกระบวนการทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตย การที่ประชาชนมีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลางนั้น ถือว่าไม่เพียงพอต่อการบรรลุตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ ยังเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

ผลการวิจัยที่เป็นเช่นนี้ อาจเนื่องมาจากสาเหตุ คือ 1) หน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง ขาดการส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในด้านการมีส่วนร่วมตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 จึงมีผลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน 2) ประชาชนขาดจิตอาสาในการพัฒนาประชาธิปไตยและขาดแรงผลักดันในชุมชน ที่จะกระตุ้นให้มีส่วนร่วมทางการเมือง 3) ประชาชนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและการรวมกลุ่มกันทางการเมืองในท้องถิ่นอยู่ในระดับน้อย ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองตามรัฐธรรมนูญยังมีระดับน้อยลง ได้แก่ การร่วมประชาพิจารณ์ กระบวนการ วิธีการ และความสำคัญของการลงประชามติ การถอดถอนบุคคลตามรัฐธรรมนูญ การเข้าชื่อร่างพระราชบัญญัติ 4) ขาดความรู้สึกความเป็นประชาธิปไตย ขาดพลังและอุดมการณ์ในการเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งได้แก่ การมีส่วนร่วมในการวางแผน การมีส่วนร่วมในการติดตามตรวจสอบ และถอดถอนบุคคลออกจากตำแหน่ง ประชาชนส่วนใหญ่ไม่เชื่อว่าตนเองจะมีความสามารถในการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองหรือสังคมได้

ผลการวิจัยมีความสอดคล้องกับ สมพิศ สุขแสน (2552 : 109) ที่ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองอุดรดิตถ์ พบว่า การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านการไปใช้สิทธิเลือกตั้งอยู่ในระดับมาก ส่วนด้านการมีส่วนร่วมโดยตรงตามรัฐธรรมนูญ การเคลื่อนไหวทางการเมือง และด้านการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างจริงจังอยู่ในระดับต่ำ แต่ไม่สอดคล้องกับ ปิยพร ถิตย์ประเสริฐ (2548) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน : กรณีศึกษาเฉพาะชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนอยู่ในระดับต่ำ ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนคือ ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมอยู่ในระดับปานกลางถึงต่ำ ต้องใช้เวลาหาเลี้ยงชีพ ยังส่งผลต่อความสนใจในการติดตามข่าวสารทางการเมืองเลือกตั้งในระดับต่ำ และที่สำคัญคือต้องมีการจูงใจไม่ว่าจะเป็นเงินทองสิ่งของ หรือมีผลประโยชน์แทน ถึงจะเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง และไม่สอดคล้องกับ ประเสริฐ สะภา (2554) ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมทางการเมืองท้องถิ่นของประชาชน ในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลมหาไชย อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาคือ ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งของตำบลมหาไชย จำนวน 350 คน การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้แบบสอบถาม ที่ผู้ศึกษาสร้างขึ้นมีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับ มีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ .96 การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้สถิติ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และ

ส่วนเนียงเบนมาตรฐาน พบว่า ความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองท้องถิ่นในองค์การบริหารส่วนตำบลมหาไชย อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ ทั้ง 5 ด้าน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก สอดคล้องกับงานวิจัยของ คมคาย อัครพิมพ์ (2554 : 172) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ยุทธศาสตร์การพัฒนาการมีส่วนร่วมทางการเมืองของสตรีในจังหวัดมหาสารคาม พบว่า ปัจจัยด้านความรู้ความเข้าใจด้านการเมืองเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของสตรี ดังนั้นจึงควรได้รับการส่งเสริมเพื่อให้สตรีได้เข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง สอดคล้องกับงานวิจัยของ อำนาจ โทบุราณ (2553 : 117) ได้ศึกษาเรื่องปัจจัยทางการสื่อสารที่มีต่อ การมีส่วนร่วมทางการเมืองกับสหภาพแรงงานของสมาชิกสหภาพแรงงานรัฐวิสาหกิจการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย พบว่า ถ้าปัจจัยด้านความรู้ความเข้าใจต่อบทบาททางการเมืองมีมาก ความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของสมาชิกสหภาพแรงงานการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคก็มากขึ้นด้วย สอดคล้องกับเวอร์บา ไน และคิม (Verba, Nie and kim. อ้างถึงใน, ฤทัยรัตน์ กาทัง 2543 : 7) ที่กล่าวไว้ว่า กิจกรรมชุมนุม เป็นกิจกรรมกลุ่มหรือองค์กรที่ราษฎรร่วมกันดำเนินการ เพื่อแก้ไขปัญหาสังคมและการเมือง ในกรณีนี้ราษฎรจะร่วมมือกัน เพื่อให้อิทธิพลการดำเนินงานของรัฐบาล กิจกรรมรูปแบบนี้เป็นไปอย่างมีเป้าหมายที่แน่นอนและมีอิทธิพลมาก สอดคล้องกับงานวิจัยของวีรพัชร พุดทอง (2549 : 75) ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส พบว่า ความรู้สึกสัมฤทธิ์ผลทางการเมืองมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาสกล่าวคือ ประชาชนสามารถที่จะเข้าไปมีอิทธิพลต่อผู้ที่มีอำนาจทางการเมืองในการตัดสินใจหรือดำเนินนโยบายตามความต้องการของตนได้ ซึ่งความรู้สึกสัมฤทธิ์ผลทางการเมืองนั้น

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลเกษตรวิสัย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

จากผลการวิจัย พบว่าปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมือง และสามารถเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย คือ ปัจจัยการรับรู้ข้อมูลข่าวสารทางการเมือง การศึกษา อายุ และการดำเนินงานของภาครัฐ ตามลำดับ ซึ่งสามารถอภิปรายผลได้ดังต่อไปนี้

2.1 ปัจจัยการรับรู้ข้อมูลข่าวสารทางการเมือง เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมือง ผลการวิจัยออกมาเช่นนี้ อาจเนื่องมาจาก สื่อการเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ทางด้านการเมืองมีส่วนร่วมทางการเมืองของภาครัฐยังมีน้อย ไม่เอื้อต่อความเข้าใจ

ของประชาชน และขาดรายละเอียดขั้นต้นหรือวิธีการที่จะนำไปปฏิบัติได้จริง เช่น การร่วมประชาพิจารณ์สามารถทำเองได้หรือไม่ ถ้าไม่ได้ต้องทำอะไร ทำประชาพิจารณ์ในโครงการที่มีผลกระทบต่อประชาชนได้หรือไม่ ขอบเขตการจัดตั้งเวทีแสดงความคิดเห็น และอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมือง ผลดังกล่าวทำให้การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนไม่บรรลุผล ดังนั้นการรับรู้ข้อมูลข่าวสารจึงมีความสำคัญในการสร้างความเข้าใจให้แก่ประชาชน

สอดคล้องกับงานวิจัยของ เอกวิทย์ ชีริวิโรจน์ (2553) ที่ได้ศึกษาเรื่อง ปัญหาการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน : กรณีศึกษา เทศบาลเมืองนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ จากการศึกษาพบว่า การรับรู้ข้อมูลข่าวสารของประชาชนส่งผลต่อปัญหาการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน เนื่องจากประชาชนขาดความรู้ อันเนื่องมาจากขาดการประชาสัมพันธ์จากภาครัฐ และเหตุผลจากรัฐที่ยังไม่เล็งเห็นความสำคัญในการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน

2.2 ปัจจัยด้านการศึกษา เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมือง อาจเนื่องมาจากการศึกษาทำให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจมากขึ้น จึงเข้าใจถึงผลของการมีส่วนร่วมทางการเมืองว่ามีผลกระทบต่อประเทศชาติและตนเองมากน้อยเพียงใด รับรู้ข้อมูลคิดวิเคราะห์ห่อ้อมค้อมว่ามีผู้มีการศึกษาน้อย

ผลการวิจัยมีความสอดคล้องกับ อะเล็กซ์ อินเคเลส (Alex Inkeles ; อ้างอิงใน, สมพิศ คล้ายวงษ์, 2543 : 20) กล่าวว่า “การได้รับการศึกษาที่สูงจะมีความสำคัญอย่างมากต่อบทบาทของประชาชนและการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองสูงขึ้นได้ สอดคล้องกับ ชุตินา ตู นาราง (2553 : 162) ได้ศึกษา ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการมูลฝอยชุมชนในเขตเทศบาลนครสมุทรปราการ ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีระดับการศึกษาสูง จะมีส่วนร่วมในการจัดการมูลฝอยชุมชนมากกว่าประชาชนที่มีระดับการศึกษาต่ำ เพราะการศึกษาทำให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจมากขึ้น และทำให้มีความตระหนักในการรักษาสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ชีระยุทธ สุดเสมอใจ (2550 : 162) ได้ศึกษา ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านตึก อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ระดับการศึกษาเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านตึก

2.3 ปัจจัยด้านอายุ เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลเกษตรวิสัย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด อาจเนื่องมาจาก

ผู้ที่มีอายุสูงแสดงให้เห็นถึงบทบาทความรับผิดชอบต่อสังคม เนื่องจากผู้เข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองส่วนใหญ่จะเป็นหัวหน้าครอบครัวเป็นตัวแทนในการเข้าร่วมประชุมทั้งระดับหมู่บ้าน ชุมชน และท้องถิ่น มีบทบาทที่จะพัฒนาชุมชน ท้องถิ่นของตน

ผลการวิจัยมีความสอดคล้องกับ ประยูร พุทธชาติ (2553 : 172) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในการดำเนินงานตามโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนระดับหมู่บ้าน จังหวัดชายแดนภาคใต้ อำเภอไม้แก่น จังหวัดปัตตานี จากผลการศึกษาพบว่า อายุมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนระดับหมู่บ้าน จังหวัดชายแดนภาคใต้ สอดคล้องกับ ประมวลศิลป์ โภคสวัสดิ์ (2552: 82-83) ได้ศึกษาเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ และสังคมกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของกลุ่มตัวอย่างในเขตเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เขต 1 จังหวัดนุกดาหาร ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยส่วนบุคคล คือ อายุ มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ด้านความรู้ความเข้าใจ และความสนใจต่อกิจกรรมทางการเมือง ด้านพฤติกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองในกระบวนการ และด้านพฤติกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองในช่วงหลังเลือกตั้ง และสอดคล้องกับ โสภา วงศ์ใหญ่ (2551 : 94-95) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองกับลักษณะการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน กรณีศึกษา ตำบลแม่กระถัง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย พบว่า ปัจจัยด้านอายุที่แตกต่างกันส่งผลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนแตกต่างกัน โดยช่วงอายุ 26 - 35 ปี มีส่วนร่วมทางการเมืองมากที่สุด อาจเป็นเพราะช่วงดังกล่าวเป็นช่วงเวลาที่สามารถศึกษาและผ่านการเรียนรู้ทางการเมือง จึงมีความตระหนักถึงบทบาทหน้าที่รับผิดชอบของตนเองต่อสังคม

2.4 ปัจจัยด้านการดำเนินงานของรัฐ เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลเกษตรวิสัย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด เนื่องจาก ประชาชนมีความคาดหวังต่อนโยบายของรัฐทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติว่าจะสามารถดำเนินงานได้มากน้อยเพียงใด ประชาชนมีความพึงพอใจต่อการดำเนินงานของรัฐเพียงใด สามารถดูแลปากท้องของประชาชนได้หรือไม่ และส่งผลต่อทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

ผลการวิจัยมีความสอดคล้องกับ สมพิศ สุขแสน (2552 : 109) ที่ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองอุดรดิตถ์ พบว่า ด้านความพอใจ

ในนโยบายและการบริหารงาน ประชาชนมีความพอใจในนโยบายและการบริหารงานของรัฐบาลหรือผู้บริหารท้องถิ่น ความพอใจดังกล่าวจะทำให้ลดการต่อต้านทางการเมืองและยังให้การสนับสนุนในด้านต่างๆ มากยิ่งขึ้น สอดคล้องกับ นัทธ์หทัย ชันกุลเจริญรัตน์ (2552 : 121) ได้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในการพัฒนาประชาธิปไตย ศึกษากรณี เทศบาลเมืองพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า ปัจจัยด้านนโยบายและผลงานในพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์ในระดับค่อนข้างสูงกับการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองในการพัฒนาประชาธิปไตยของประชาชน

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ปัญหาอุปสรรค และแนวทางในการแก้ไขการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลเกษตรวิสัย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

จากผลการวิจัยในช่วงที่ 1 และ 2 ที่ออกมาเช่นนี้ จึงชี้ให้เห็นว่า 1) ประชาชนในชุมชนขาดการเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมือง ขาดเวทีการแสดงความคิดเห็น แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในด้านประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วมของประชาชน 2) หน่วยงานภาครัฐยังไม่ให้ความสำคัญในการเข้าไปสนับสนุนส่งเสริมกิจกรรมด้านการมีส่วนร่วมทางการเมือง 3) องค์กรประชาชนหรือกลุ่มประชาชน ขาดผู้นำในกระบวนการและศักยภาพของตัวผู้นำเอง จึงไม่สามารถขับเคลื่อนความเป็นประชาธิปไตยอย่างสมบูรณ์ได้ เพราะในการชุมนุมนั้นมีความสำคัญต่อประชาชนในการสร้างความร่วมมือกัน ซึ่งกล่าวได้ว่า การมีกิจกรรมและการร่วมชุมนุมทางการเมือง จึงมีความสำคัญต่อการแก้ไขปัญหาต่างๆ ทั้งในระดับท้องถิ่น และระดับชาติ เป็นการมีส่วนร่วมในการที่จะรวมพลังภาคประชาชนในการตรวจสอบการดำเนินงานของรัฐ

ผลการวิจัยมีความสอดคล้องกับ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร การมีส่วนร่วมทางการเมือง (2551 : 10 – 11) ที่กล่าวไว้ว่า สังคมที่ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองต่ำแสดงว่า สังคมนั้นมีความเป็นประชาธิปไตยต่ำ ถ้ามีระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองสูงแสดงว่าสังคมนั้นมีการพัฒนาทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยสูง อีกทั้งบ่งบอกถึงอุดมการณ์ เจตคติทางการเมืองของประชาชนในชาติ

8. ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย เรื่อง ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลเกษตรวิสัย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ทำให้ทราบว่าประชาชนเข้า

มามีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับปานกลาง และปัจจัยที่มีอิทธิพล ได้แก่ ปัจจัยการรับรู้ ข้อมูลข่าวสารทางการเมือง การศึกษา อายุ และการดำเนินงานของภาครัฐ พบประเด็นหลายประเด็นที่เป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานภาครัฐ องค์กร หรือบุคคลที่เกี่ยวข้อง มีข้อเสนอแนะดังนี้

8.1 ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

8.1.1 วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลเกษตรวิสัย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด มีข้อเสนอแนะดังนี้

1) หน่วยงานภาครัฐ องค์กรหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องควรจัดทำคู่มือกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น โดยมีเนื้อหาที่ครอบคลุมเรื่องที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับชาวบ้านโดยตรง เช่น ความสำคัญของการมีส่วนร่วม สิทธิเสรีภาพของประชาชน การจัดตั้งกลุ่มทางการเมือง ความสำคัญ มีขั้นตอนวิธีการอย่างไร รวมถึงการร่วมวางแผน การแสดงความคิดเห็น หรือประชาพิจารณ์ ขั้นตอนการดำเนินงาน โดยมีเนื้อหาที่อธิบายแล้วสามารถเข้าใจได้ง่าย มีขั้นตอนในการปฏิบัติและตัวอย่างการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างชัดเจน เป็นเรื่องๆ มีกรณีตัวอย่างในท้องถิ่นและพื้นที่อื่นๆ

2) หน่วยงานภาครัฐ องค์กรหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องควรสร้างเครือข่ายภาคประชาชนในการมีส่วนร่วมทางการเมือง เสริมสร้างผู้นำชุมชนให้เป็นผู้กระตุ้นประชาชนให้มีส่วนร่วมตามสิทธิเสรีภาพของรัฐธรรมนูญให้สามารถที่จะนำเสนอความคิดเห็นและหลักการการมีส่วนร่วมดังกล่าว นำไปปฏิบัติได้จริงในท้องถิ่น

3) องค์กรชุมชน ผู้นำชุมชน และหน่วยงานองค์กรทุกภาคส่วน โดยเฉพาะภาคประชาชนควรร่วมกันสร้างวิถีความเป็นประชาธิปไตย เช่น การมีส่วนร่วม สร้างอุดมการณ์ร่วมกัน สร้างสำนักทางการเมือง โดยนำกิจกรรมในชุมชนที่มีอยู่แล้ว พัฒนาวิถีความเป็นประชาธิปไตย เช่น ร่วมแสดงความคิดเห็นแบบเป็นเหตุเป็นผล รับฟังเสียงข้างมากมีส่วนร่วมในขั้นตอนของกิจกรรมต่างๆ อย่างเสมอภาค เท่าเทียมกัน ร่วมแก้ไขปัญหาและร่วมรับผิดชอบต่อการดำเนินงานร่วมกัน จะทำให้ประชาชนผู้เข้าร่วมกิจกรรม มีการดำเนินชีวิตในแบบความเป็นประชาธิปไตยอย่างยั่งยืน

8.1.2 วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลเกษตรวิสัย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด มีข้อเสนอแนะดังนี้

1) รัฐและกลุ่มผู้นำในชุมชนควรร่วมกันส่งเสริมผู้นำ เครือข่ายชุมชน อาสาสมัคร และตัวแทนหมู่บ้านให้มีความรู้ความสามารถในการมีส่วนร่วมทางการเมือง ดังนี้

- 1) ความรู้ในกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนตามรัฐธรรมนูญ
- 2) ความสามารถในการนำไปปฏิบัติได้จริงให้แก่ประชาชนของตน
- 3) ทักษะในการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ประชาชน
- 4) ร่วมติดตามและประเมินผลการดำเนินงานระหว่างตัวผู้นำและชาวบ้าน

2) หน่วยงานภาครัฐ องค์กรหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมกิจกรรมการรวมกลุ่มให้แก่ประชาชน เพื่อเป็นพื้นฐานในการส่งเสริมกิจกรรมทางการเมือง เช่น ส่งเสริมกิจกรรมเวทีการแสดงความคิดเห็นอย่างต่อเนื่อง รวมถึงรายงานการดำเนินงาน โครงการที่มีผลต่อประชาชน เพื่อให้ประชาชนรับทราบ

3) ส่งเสริมกิจกรรมด้านการมีส่วนร่วมตามระบอบประชาธิปไตยให้แก่กลุ่มเยาวชน ในผู้ที่เกี่ยวข้องในท้องถิ่นที่มีระดับการศึกษาที่สูงมีความรู้ความสามารถเข้าร่วมในการกำหนดกิจกรรมทั้งกิจกรรมของประชาชนและกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วม เช่น สถานศึกษาให้นักเรียน ไปเรียนรู้ที่ศูนย์การเรียนรู้ประชาธิปไตยในชุมชน แล้วกำหนดแผนจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เช่น กิจกรรมการเข้าไปค้นคว้าหาความรู้ กิจกรรมเกมการศึกษา กิจกรรมการแสดงบทบาทสมมุติ เป็นต้น

4) หน่วยงานภาครัฐ คณะผู้บริหารดำเนินงาน โครงการร่วมกับประชาชนในขั้นตอนแรกจนสุดท้าย ได้แก่ ร่วมการวางแผนใน โครงการ ร่วมติดตามการดำเนินงาน การรายงานข้อเท็จจริงในการดำเนินงาน รายงานผลการดำเนินงาน และร่วมประเมินผลการดำเนินงาน โครงการเพื่อประโยชน์ที่พึงจะได้สูงสุดของประชาชนในท้องถิ่น

8.1.3 วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะในการแก้ไขการมีส่วนร่วมทางการเมืองมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลเกษตรวิสัย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด มีข้อเสนอแนะคือ ควรสร้างแหล่งการเรียนรู้หรือศูนย์การเรียนรู้ด้านประชาธิปไตย หน่วยงานภาครัฐ องค์กรหรือบุคคลที่เกี่ยวข้อง ต้องจัดแหล่งการเรียนรู้ด้านประชาธิปไตยและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลเกษตรวิสัย อำเภอเกษตรวิสัย เพื่อเป็นประโยชน์ต่อประชาชนหลายประการ ได้แก่ เป็นศูนย์เรียนรู้ในชุมชนด้านประชาธิปไตย เป็นแหล่งข้อมูลสารสนเทศ เป็นแหล่งการเรียนรู้ให้แก่เยาวชน เป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลข่าวสารร่วมกันระหว่างชุมชน สร้างกิจกรรมหน่วยงานรัฐควรเผยแพร่ความรู้การมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยตรงตามรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน ได้แก่

การเข้าชื่อร่างพระราชบัญญัติ การลงประชามติ และการลงชื่อถอดถอนบุคคลต่างๆตามรัฐธรรมนูญ ให้เกิดศูนย์การเรียนรู้ประชาธิปไตยในชุมชน และเสริมสร้างให้เกิดกระบวนการร่วมกันในชุมชน

8.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

8.2.1 ควรศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการจัดการศึกษาในระบบและนอกระบบเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตย เนื่องจากอายุและระดับการศึกษา ส่งผลต่อระดับการเรียนรู้ ความเข้าใจ และทักษะของแต่ละบุคคล ซึ่งย่อมมีความแตกต่างกัน จึงควรศึกษาว่า กระบวนการจัดการศึกษาแต่ละกลุ่มเป็นแบบใด เช่น กลุ่มนักเรียนในสถานศึกษา กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้นำ เครือข่ายหรือแกนนำชุมชน และประชาชนทั่วไป

8.2.2 ควรศึกษาวัฒนธรรมของชุมชนเพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตย ศึกษาขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชน ทนุเดิมของชุมชน ผู้นำทางธรรมชาติ ปราชญ์ชาวบ้าน แหล่งการเรียนรู้ของชุมชน เพื่อนำสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนมาชำนานเป็นแนวทางในการผสมผสานในการส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย

8.2.3 ในการวิจัยครั้งต่อไปควรมีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เกี่ยวกับการพัฒนาวิถีความประชาธิปไตย เพื่อหาแนวทางให้ประชาชนเกิดการซึมซับความเป็นประชาธิปไตย นำไปสู่วัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

8.2.4 การสร้างและพัฒนา “ศูนย์การเรียนรู้ประชาธิปไตยของชุมชน” เพื่อเป็นจุดศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ของชุมชน เสริมสร้างความเป็นประชาธิปไตยแบบแผนการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน อันจะนำไปสู่วิถีความเป็นประชาธิปไตยอย่างยั่งยืน